

ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УДК: 06.044 .

На правах рукопису

ТЕРЗИ ОЛЕНА СТАНІСЛАВІВНА

**ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В
ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ
(1989-1996 рр.)**

Спеціальність - 07.00.01 - історія України

23.00.02

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Донецьк-1997

Робота виконана на кафедрі української історії та етнополітики
Донецького державного університету.

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор кафедри
української історії та етнополітики Донецького державного університету
Носков Володимир Андрійович

Офіційні опоненти: Доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри політології Донецького державного університету **Роскошний Анатолій Пантелейович**
Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Донецького державного університету **Задніпровський Олександр Ілліч**

Провідна установа: Дніпропетровський державний університет,
Міністерство освіти України

Захист відбудеться **3.10.1997** р. о **14.00** годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.06.06.01. по наданню наукового ступеня кандидата історичних наук в Донецькому державному університеті за адресою: 340055, Донецьк, Університетська, 24, ауд. 309.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Донецького державного університету.

Автореферат розіслано " ____ " _____ 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **О.В.Кравівін**

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, джерел та літератури.

Вступ. Актуальність дослідження. Актуальність проблеми, яка досліджується, виявляється в кількох аспектах.

По-перше, дана тема є складовою частиною загальної історії України, яку необхідно вивчати кожному свідомому громадянину України. Тим більш, проблема, яка досліджується, охоплює дійсно важливий момент життя Української держави, коли республіка здобула самостійність.

По-друге, дослідження спрямовано на вивчення діяльності сучасних політичних партій, які "...сприяють формуванню... політичної волі громадян..."¹.

По-третє, на думку Президента України Л.Кучми, політичні партії складають "серцевину діяльності об'єднань громадян"². Щоб мати вплив на функціонування державних органів, кожна політична партія вважає за необхідне визначитися щодо питань організації державної влади. І це закономірно, тому що головна мета політичних партій - це боротьба за владу.

По-четверте, Президент України Л.Кучма підкреслив: "Значні зміни відбулися в організації державної влади. По-перше, вона реально формується народом. По-друге, законодавча, виконавча та судова влади отримують досвід роботи, відходять від протистояння, що забезпечує стабільність нашої держави"³. Тому не може не викликати велику зацікавленість з'ясування цього поняття та його компонентів.

По-п'яте, обрана тема актуальна тому, що націлює на вивчення спільних проблем між державним і партійним будівництвом. В даному випадку розглядається одне з питань, яке неминуче виходить на перший план, як історії державного будівництва, так і історії політичних партій.

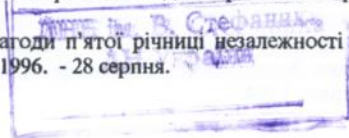
Предметом дослідження обрана діяльність політичних партій щодо питань організації державної влади. Серед них: утворення нових державних структур у зв'язку з незалежним міжнародним статусом України; розвиток демократії; розподіл органів влади на законодавчі, виконавчі та судові; формування в Україні президентсько-парламентської республіки; реформування місцевих органів державної влади та самоврядування.

Об'єктом дослідження є та частина загальної історії України та історії політичних партій, яка пов'язана з розвитком організації державної влади. При цьому вивчається теоретична та практична діяльність більш ніж 40 зареєстрованих в Україні політичних партій. Щодо безпосередньо практичної діяльності партій, то в даному випадку, в основному, розглядається їх парламентська робота, а також взаємодії

¹ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - К.: Право, 1996. - Ст. 37. - С.12.

² Доповідь Президента України Л.Кучми з нагоди п'ятої річниці незалежності України 23 серпня 1996 року // Робітничка газета. - 1996. - 28 серпня.

³ Там же.

політичних партій з керівництвом республіки в сфері організації державної влади.

Стан наукової розробки проблеми характеризується наявністю численних робіт, які мають до неї безпосереднє відношення. Їх можна поділити на 2 основні групи.

До першої групи віднесені роботи, в яких досліджується конкретно-історичний хід перетворень в сфері організації державної влади в Україні в 1989-1996 роках. Серед них роботи Ф.Рудича, С.Рябова, Л.Кривенка, С.Назаренка, В.Капма, Д.Ковачева, О.Соскіна, О.Пилипенка¹.

Ці автори порушують проблеми формування окремих компонентів організації державної влади в Україні. Серед них: перетворення України в президентсько-парламентську республіку, реформування Українського парламенту, оформлення сучасного територіального устрою України. Але серед розглянутих робіт немає жодної, де хоча б ставилося завдання проаналізувати увесь хід державного будівництва в Україні.

В другу групу поєднані роботи про історію сучасної багато-партійності в Україні. Коло проблем, які розглядають автори, досить широке, вмщує і внутрішньопартійну роботу, життя та різноманітну партійну діяльність. З метою з'ясування ступеня вивченості обраної теми важливо зупинитися на історіографічному аналізі цілого ряду проблем даного напрямку дослідження. Це, по-перше, загальна характеристика, класифікація та історія сучасних політичних партій України. Ці проблеми підіймаються в роботах К.Богомаза, В.Кременя та Є.Базовкіна, М.Пашкова, Н.Беспалова, О.Соскіна, О.Колодій².

Найбільш повно надається характеристика української багато-партійності в роботі В.Литвина³, де поруч з багатьма питаннями політичної історії України кінця 80-х - початку 90-х років аналізуються етапи становлення першої альтернативної Комуністичній партії України політичної організації Народного

¹ Рудич Ф. Формування політичних структур в сучасній Україні: Політологічний аналіз // Український історичний журнал. - 1994. - № 2-3; Рябов С. Політичні вибори. Словник-довідник. - К.: Вид-во Україн. рес. партії, 1994; Кривенко Л. Верховный Совет Украины: место в системе государственной власти // Государство и право. - 1995. - № 6; Назаренко С. До питання про конституційну реформу державної влади України // Право України. - 1996. - № 12; Капма В. Малая Конституция // Жизнь. - 1994. - 9 декабря; Ковачев Д. Принцип разделения властей в конституциях государств Восточной Европы // Конституционные реформы в государствах-содружествах. - М.: Секретариат МПА СНГ, 1993; Соскін О. Європейська держава або повернення до колонії // Вітчизна. - 1995. - № 11-12 тощо.

² Богомаз К.Ю. Політичні партії і громадські організації на Україні (друга половина 80-х - початок 90-х років ХХ століття). Монографія. - К.: ІПК при КДУ, 1992; Кремень В.Г., Базовкін Є.Г. Політичні партії України: порівняльний аналіз програмних документів. - К.: НІСІ, 1993; Пашков М. Праві, ліві і "псевдонезалежні" // Віче. - 1994. - № 2 тощо.

³ Литвин Володимир. Політична арена України: дійові особи та виконавці. - К.: Абрис, 1994.

Руху України, описуються на основі архівних документів і матеріалів перші труднощі, з якими зіштовхнулося керівництво Руху наприкінці 80-х років.

Питання історії створення, діяльності під час перших днів існування Народного Руху України підіймається також О.Гаранем та В.Ковтунем¹. Загальний огляд сучасних політичних партій України подається в довідниках А.Слюсаренка та М.Томенка, Україна багатопартійна, Т.Болбат і Є.Халімової². Всі ці роботи надають загальну характеристику політичних партій України, в них міститься матеріал про їх лідерів, кількісний склад.

Наступна проблема - програмні цілі політичних партій в сфері організації державної влади. Треба відзначити, що спеціально дане завдання автори не вирішують, а підіймають ці проблеми лише розглядаючи інші, які пов'язані з аналізом програмних документів сучасних політичних партій взагалі. Серед них: К.Богомаз, В.Литвин, В.Костицький, В.Кремень та Є.Базовкін, О.Гарань³.

Для обраної теми важлива проблема практичної діяльності політичних партій в сфері організації державної влади. Вона підіймається В.Литвиним, В.Гетьманом, Г.Крючковим, Д.Яневським та К.Малєєвим⁴.

З історіографічного огляду виходить, що за обраною темою, в основному, з'ясовані такі питання: реалізація принципу розподілу влади в умовах становлення України як незалежної держави, становлення Верховної Ради України, інституту Президентства, територіального устрою.

Частково вивчені: багатопартійність в республіці, включаючи історію та загальну характеристику, діяльність як партій взагалі, так і, в окремих випадках, роль окремих партій в розвитку нашого суспільства. Але, в основному, це праці загального характеру.

¹ Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. - К.: Знання, 1992; Ковтун В. Історія Народного Руху України. - К.: РУХінформ, 1995.

² Слюсаренко А., Томенко М. Нові політичні партії України. Довідник. К.: Знання, 1990; Україна багатопартійна. Програмні документи нових партій. - К.: Пам'ятки України, 1991; Політичні партії, суспільні організації та рухи Донецької області. - Донецьк: РІП Либідь, 1994.

³ Богомаз К.Ю. Політичні партії і громадські організації на Україні (друга половина 80-х - початок 90-х років ХХ століття). Монографія. - К.: ІПК при КДУ, 1992; Литвин Володимир. Політична арена України: дійові особи та виконавці. - К.: Абрис, 1994; Костицький В. Нова Конституція України у баченні ХДПУ // Право України. - 1995. - № 11; Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. - К. Знання, 1992; Кремень В.Г., Базовкін Є.Г. Політичні партії України: порівняльний аналіз програмних документів. - К.: НІСІ, 1993.

⁴ Литвин Володимир. Політична арена України: дійові особи та виконавці. - К.: Абрис, 1994; Гетьман В.П. Як приймалась Конституція України. - К., 1996; Крючков Г.К. Яку Конституцію отримав народ України // Комуніст. - 1996. - № 30-32; Яневський Д., Малєєв К. Политическая арена Украины // Философская и социологическая мысль. - 1994. - № 1-12.

Автори намагаються охопити всі питання, які пов'язані з історією, виникненням, розвитком та діяльністю партій в усіх сферах життя країни. В окремих випадках автори роблять спробу проаналізувати програмні документи партій, але фактично все зводиться лише до їх переказу. Має місце необ'єктивна оцінка власної партії та не завжди обгрунтована критика щодо інших партій.

Одним з позитивних результатів є постановка в літературі ряду питань теми. Хоча вивчення поняття "організація державної влади" в літературі відсутнє, але це поняття інколи можна зустріти, автори вкладають в нього визначений зміст, охоплюючи більшу чи меншу кількість компонентів. Хоча й не розглянуті, але поставлені питання про міжпартійні компроміси в Верховній Раді, про шляхи подолання протиріч щодо конфліктів між законодавчою та виконавчою гілками влади, про формування тимчасової більшості в Українському парламенті, про позапартійні форми боротьби політичних партій під час прийняття тих чи інших законів, про роль опозиції в парламенті.

До числа зовсім не вивчених і навіть не поставлених віднесені: тема, яка розглядається, в цілому; основи організації державної влади в програмних документах сучасних політичних партій України, роль політичних партій в створенні міжнародного статусу України; створенні зовнішньополітичних структур, які обумовлюють цей статус. В літературі ще досі не підіймалася така проблема, як участь партій у перетворенні парламенту незалежної України, становленні інституту Президентства. Хоча треба відзначити, що в деяких публікаціях автори говорять про політичні партії в зв'язку з прийняттям деяких документів, в тому числі Конституції України, але ніхто навіть не намагався поєднати діяльність партій з реформуванням місцевих органів державної влади.

З історіографічного огляду виходить, що конкретно-історичні аспекти даної теми знаходяться в стадії ранньої розробки.

Мета дослідження: з'ясувати основні напрямки, основи, форми та засоби діяльності політичних партій України в сфері організації державної влади (1989-1996); конкретизувати та доповнити теоретичні уявлення про організацію державної влади; надати рекомендації щодо використання результатів дослідження.

Для досягнення вказаної мети в дисертації поставлені такі завдання:

- надати загальну характеристику програмних документів сучасних політичних партій;
- розглянути участь політичних партій в організаційному структурному оформленні нового міжнародного статусу України, по-перше, в зв'язку із прийняттям Декларації про державний суверенітет України в складі СРСР, по-друге, як наслідок проголошення незалежності України та ліквідації СРСР;
- визначити роль політичних партій у перетворенні вищих органів державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, в процесі переходу

від парламентської радянської форми правління до президентсько-парламентської республіки, становленні інституту Президентства;

– дослідити внесок політичних партій в реформування місцевих органів державної влади та самоврядування, створення вертикалі виконавчої влади в формі обласних та районних Державних адміністрацій та Конституційному закріпленні статусу України як унітарної республіки.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1989-1996 роки, коли в житті України відбулися принципові зміни. Початок періоду дослідження пов'язаний з оформленням першої альтернативної КПУ політичної організації Народний Рух України та інших неформальних організацій. Кінцева дата (1996 рік) обумовлена прийняттям нової Конституції України, яка оформила статус України, як "суверенної незалежної демократичної соціальної правової держави"¹. Період, який досліджується, чітко поділяється на два етапи, кордоном між якими виступає проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Перший - пов'язаний із поступовими змінами в житті українського суспільства. Другий - із корінними змінами в організації державної влади.

Географічні рамки дисертації охоплюють територію України.

Методологічною основою дисертації є принципи історизму та об'єктивності. При оцінці тих чи інших явищ та процесів суспільно-політичного життя використано конкретно-історичний метод та метод порівняльно-історичного аналізу.

Джерельну базу дослідження складає різноманітний комплекс джерел.

Першу групу складають державні документи. Серед яких 38 законів Верховної Ради України, 3 проекти Конституції України, Декларація про державний суверенітет України, Акт про проголошення незалежності України, Конституція СРСР 1977 року, Конституція УРСР 1978 року, Конституція України 1996 року тощо. Ці джерела дозволяють визначити позицію керівництва країни щодо розглянутих питань, розглянути правові основи функціонування основних компонентів державної влади. Вони містять підсумок взаємодії політичних партій та керівництва країни в законотворчому процесі.

Другу - складають програмні документи політичних партій. В роботі розглянуто 30 програм, 28 статутів, 13 проектів програм, а також 6 програмних принципів, тез, програмних заяв, 20 передвиборчих платформ, 6 проектів Конституцій, розроблених партіями. Дана група джерел містить матеріал в окремих випадках про історію, створення партії, програмні цілі, методи та засоби їх досягнення. Ці документи - підсумок теоретичної діяльності партій щодо питань організації державної влади.

¹ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - К.: Право, 1996. - Ст. 1. - С.4.

До третьої групи віднесені виступи Президентів України, лідерів держави, політичних партій під час сесій Верховної Ради України, з'їздів, конференцій, пленумів та інших заходів, пов'язаних з діяльністю партій як у самій країні, так і за її межами. Особливе значення має теза Президента України Л.Кучми про значні перетворення в організації державної влади¹.

Четверту групу складають матеріали партійних з'їздів та конференцій. Під час дослідження було використано 19 джерел, з яких здобувався матеріал про різноманітні точки зору, в окремих випадках позицію щодо питань, які обговорювались під час партійних з'їздів. Але ж, як наслідок слабкої матеріальної бази, далеко не всі партії України мають можливість видавати подібні документи.

Окрему групу складають особисті бесіди з лідерами окремих партій, керівниками місцевих партійних комітетів, членами партій. Це дозволило не тільки познайомитися з поглядами цих людей щодо питань, які розглядаються в дослідженні, але й визначити особисті мотиви їх участі в партійному будівництві.

Шоста група вміщує матеріали поточних архівів державних органів та закладів, політичних партій. Серед них: Бюлетені засідань Верховної Ради України, дані про політичні партії, які здобуті в Міністерстві юстиції України, у відділі по зв'язках з політичними партіями та організаціями Донецької Державної адміністрації, Макіївського міського виконкому народних депутатів. А також матеріали поточних архівів Народного Руху України, Демократичної партії України.

Сьома група - це матеріали періодичної преси. Це, як правило, або загальноукраїнські офіційні видання, з яких можна отримати інформацію про офіційну думку керівництва України щодо питань організації державної влади, які, в більшості, надають об'єктивну оцінку подіям, або безпосередньо партій. Останні відрізняються однобічним підходом, який не завжди дозволяє скласти всебічне уявлення про місце даної партії в політичному спектрі України.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в наступному:

- встановлені такі напрямки діяльності політичних партій, як юридичне оформлення незалежності України, створення зовнішньополітичних державних структур, реформування Українського парламенту, становлення інституту Президентства, створення Конституційного Суду України, конституційне закріплення існуючого територіального устрою, перетворення місцевих органів державної влади та самоврядування;

- запропонована та обґрунтована періодизація становлення інституту Президентства в Україні, відповідно до якої відокремлені наступні етапи: 1) етап перетворення України з радянської парламентської

¹ Доповідь Президента України Л.Кучми з нагоди п'ятої річниці незалежності України 23 серпня 1996 року // Робітнича газета. - 1996. - 28 серпня.

республіки в парламентсько-президентську (5 липня 1991 року - прийняття Закону "Про заснування поста Президента України - 1 грудня того ж року - вибори Президента України); 2) етап перетворення України з парламентсько-президентської в президентсько-парламентську республіку (1 грудня 1991 року - 8 червня 1995 року - підписання Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України); 3) етап Конституційного закріплення президентсько-парламентської форми правління (8 червня 1995 року - 28 червня 1996 року - прийняття нової Конституції України);

– з'ясовані головні аспекти реформування Верховної Ради України, а саме: демократизація системи виборів, перетворення парламенту в постійнодіючий орган влади; зміна внутрішньої структури та кількісного складу парламенту; перетворення Верховної Ради з вищого державного органу в єдиний законодавчий;

– показано, що політичні партії зробили істотний внесок у вирішення ключових завдань під час реформування місцевих органів державної влади та самоврядування. Важливіші з них такі: перерозподіл функцій рад та місцевих парткомів на користь перших; перетворення місцевих рад в органи самоврядування; формування окремої вертикалі виконавчої влади на місцях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання при розробці стратегії та тактики політичних партій різного спрямування; при подальших наукових дослідженнях поставленої проблеми в якості історіографічного джерела; для включення в узагальнені публікації, що присвячені періоду незалежності України; в газетних та журнальних політичних оглядах; для читання відповідного спецкурсу в університетах і семінарах політичних партій.

Наукова опробація. Дисертація обговорена на засіданнях кафедр Української історії та етнополітики та історії України Донецького державного університету. Ряд висновків викладений у повідомленнях під час регіональних науково-практичних конференцій. Основні положення викладені в публікаціях.

У вступі обґрунтовані актуальність обраної теми та її хронологічні межі, охарактеризовано стан наукової розробки проблеми, визначено мету і завдання дисертації, подано характеристику структури роботи та використаних в ході її підготовки джерел, визначено методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне та практичне значення роботи.

У розділі I "Загальна характеристика програмних документів політичних партій" надається огляд теоретичних уявлень партій щодо основ організації державної влади.

Відзначається, що основи організації державної влади в Україні 90-х років зводилися щодо вибору між плановою та ринковою економікою; визначення міжнародного статусу країни; політичного режиму (демократичного, авторитарного, тоталітарного); відношення до

радянської форми держави; розподілу влади на три гілки; інституту Президентства; парламентської чи президентської республіки; унітарному чи федеративному устрою; характеру місцевих органів влади та самоврядування.

Спираючись на теоретичний та практичний досвід державного будівництва, політичні партії України, залежно від місця в політичному спектрі в своїх програмних документах, приділяють значну увагу цим основам організації державної влади.

По-перше, в програмних документах всіх партій визнається державна незалежність України, її суверенітет і територіальна цілісність.

По-друге, в усіх програмних документах підкреслюється, що Україна повинна бути демократичною правовою державою, при цьому висловлюється широкий діапазон взаємодоповнюючих та взаємовиключних вимог про те, що вона повинна бути соціалістичною, або громадською багатонаціональною з двома державними мовами, чи українською національною з однією державною мовою.

По-третє, в усіх програмних документах визнається, що та форма радянської держави, яка сформувалася в Україні, потребує змін. Але, якщо партії соціалістичного напрямку ставлять мету її збереження, всебічно удосконалюючи, то всі інші партії вимагають трансформувати радянську владу в принципово іншу форму правління західного зразку.

По-четверте, всі програмні документи мають постулат про розподіл влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Головні відмінності проходять навколо пріоритету законодавчої та виконавчої влади. Партії соціалістичного напрямку надають перевагу законодавчій владі; національно-демократичні - виконавчій, ліберально-демократичні, загальнодемократичні та націонал-радикальні виступають за їх рівновагу.

По-п'яте, найбільш різноманітною виявилася позиція відносно питань про інститут Президентства. В програмних документах знаходимо прихильників парламентської республіки, парламентсько-президентської, президентсько-парламентської й президентської.

По-шосте, більшість партійних програмних документів висловлюється на користь унітарної України, включаючи ліквідацію автономії Криму, але зустрічається підтримка федеративного устрою. Відносно організації місцевих органів влади та самоврядування вододіл проходить з питання про ліквідацію чи збереження регіональних органів самоврядування, про ступінь децентралізації чи централізації влади, про розмежування повноважень між місцевими органами державної влади та самоврядування.

У розділі II "Участь політичних партій в юридичному оформленні незалежності України та в створенні зовнішньополітичних структур" показана практична діяльність політичних партій України під час становлення нашої республіки як незалежної країни та процесу створення зовнішньополітичних інститутів.

З характеристики законодавчих актів та нової Конституції України можна побачити, що під час періоду, який розглядається, вже відбулось юридичне оформлення України як незалежної самостійної та суверенної держави. Також відбувся феномен швидкого розповсюдження в усьому світі його структур з різноманітними функціями. Цей процес, на думку автора, пройшов три етапи, суть кожного з яких містилася: 1) в поступовому поширенні під час перебудови державного суверенітету нашої країни, яка залишалася складовою частиною СРСР, в прийнятті Декларації про державний суверенітет України, в ухваленні під час референдуму 17 березня 1991 року цього документу, в підготовці нового союзного договору, який повинен перетворити СРСР з унітарної в федеративну державу; 2) в процесі здобуття Україною державної незалежності, в прийнятті Акту про незалежність України та його підтримці під час референдуму 1 грудня 1991 року, в виході України зі складу СРСР, остаточному його розпаді та створенні СНД, формуванні представництв України в інших країнах; 3) в формуванні зовнішньополітичних державних інститутів, які сприяли зміцненню міжнародного статусу республіки, дипломатичних служб, двобічних представництв України в міжнародних організаціях.

В цей результат свій внесок зробили політичні партії, причому як проурядові та урядові, так і опозиційні. Вони сприяли швидкому формуванню всіх зовнішньополітичних структур. В той же час в діяльності політичних партій мали місце різноманітності, що потім приводило або до перемоги однієї з точок зору, або до досягнення компромісу між керівництвом та різними політичними партіями. Одні виступали за зміцнення зв'язків нашої республіки з СНД, віддаючи пріоритет співробітництву з колишніми республіками СРСР, проти орієнтації на захід та зближення з НАТО, другі - за співробітництво винятково з західними країнами та вступ до НАТО. Це враховувалось керівництвом республіки, яке пом'якшувало крайнощі, шукало компромісні рішення. Процес юридичного становлення незалежності України та формування зовнішньополітичних державних структур завершився прийняттям Конституції, де закріплений міжнародний статус України як незалежної суверенної держави, яка за короткий термін з маловідомої республіки в складі СРСР стала рівноправним, загально визнаним та зміцнюючи, свій авторитет членом світового співтовариства.

У розділі III "Роль політичних партій в організації вищих органів державної влади" розкривається участь політичних партій в реформуванні вищих органів державної влади України. Цей процес проходив за трьома важливішими напрямками, в яких політичні партії відігравали неоднакову роль.

Протягом відносно короткого часу (1989-1996 рр.) Верховна Рада України з вищого державного органу Української РСР перетворилась в

єдиний орган законодавчої влади. Причому цей процес проходив за рядом аспектів, що заслуговує особливої уваги. Політичні партії протягом гострих диспутів і при досягненні компромісів змогли визначитися щодо теперішнього статусу Українського парламенту, що знайшло своє відображення в новій Конституції України. Була піддана значним змінам сама система виборів до Верховної Ради: депутати почали здійснювати свої повноваження на постійній основі, парламент став більш структуризованим за рахунок парламентських фракцій та груп, найбільш головне, відповідно до закріплених в новій Конституції повноважень, парламент займається виключно законотворчою та частково контрольною діяльністю, що було важливим кроком на шляху реального втілення в життя принципу розподілу державної влади на три гілки, який був закріплений ще в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Важливо відзначити, що сучасний статус Верховної Ради як однопалатного органу, був закріплений в Основному Законі завдяки об'єднанню прихильників ефективної системи стримів і противаг між законодавчою та виконавчою гілками державної влади: більшості партій ліберально-демократичного напрямку, загальнодемократичних партій та партій соціалістичного напрямку.

Щодо створення в Україні інституту Президентства та його впливу на виконавчу владу в цілому, то в цьому питанні роль політичних партій була дуже великою. Наукова новизна в розгляді цього напрямку складається в запропонованій автором періодизації становлення інституту Президентства в Україні.

Важливість як процесу взагалі, так і кожного з етапів зокрема, і це зрозуміли партії всіх напрямків та керівництва країни, особливо, складалася в тому, що поруч з становленням інституту Президентства в Україні затверджувалась нова форма правління, що особливо важливо для організації державної влади. В зв'язку з несформованістю української багатопартійності в 1991 році, під час першого етапу роль політичних партій була незначною, але вже на другому та третьому етапах вона все більше посилювалась, навіть виявилась вирішальною. Особливо помітною вона була під час заключної стадії Конституційного процесу, що в остаточному результаті призвело до юридичного закріплення в Конституції статусу Президента як глави держави з широкими повноваженнями, внаслідок чого Україна за формою правління ствердилася як президентсько-парламентська республіка.

Судова влада, на відміну від законодавчої та виконавчої, виявилась менш реформованою. Увага політичних партій сконцентрувалась на формуванні Конституційного Суду України. Особливістю цього процесу було те, що перший Закон України "Про Конституційний Суд України" від 1992 року був прийнятий фактично без заперечень, але політичні партії не змогли знайти компромісу щодо його складу. Лише після прийняття нової Конституції та другого Закону України "Про

Конституційний Суд України” він був створений. Таким чином були забезпечені сприятливі умови для подальшого удосконалення судової влади, без чого не можлива демократична правова держава.

Розділ IV “Внесок політичних партій в перетворення місцевих органів державної влади та самоврядування” присвячений розгляду участі політичних партій України в рішенні всіх ключових завдань перетворення місцевих органів державної влади та самоврядування.

Не дивлячись на різні, та навіть, в деяких випадках, зовсім відмінні програмні цілі, політичні партії змогли зрозуміти необхідність збереження та Конституційного закріплення існуючого територіального та адміністративного устрою України як унітарної відносно децентралізованої держави з 24 областями та Автономною республікою Крим. В іншому випадку відбулися б зміни в статусі та структурі адміністративно-територіальних одиниць, що обов'язково посилювало б труднощі становлення України як незалежної держави.

Під час зведення фактичного статусу місцевих рад народних депутатів протягом перебудови відповідно до їх юридичного статусу головне значення мав розподіл функцій партійних і радянських органів. Опозиційні партії, які отримали перемогу під час виборів навесні 1990 року в трьох західноукраїнських областях та сформували в парламенті групу “Народна Рада” домагалися передачі реальних важелів влади до рук Рад, виступаючи проти втручання в їх діяльність Комуністичної партії. Остання ж погодилася на низку компромісів, визначаючи необхідність чіткого розмежування функцій між державними та партійними органами, погоджуючись на відміну ст. 6 Конституції Української РСР, яка закріплювала керівну роль КПРС, підтримуючи обов'язковість внесення до виборчих бюлетенів більш ніж однієї кандидатури. Разом з тим були надані рекомендації домагатися виборів голів відповідних парткомів. Але це не завжди здійснювалось. Процес розподілу функцій радянських і партійних органів був прерваний внаслідок заборони діяльності КПУ 30 серпня 1991 року. Тепер місцеві ради були підпорядковані тільки Верховній Раді України та Уряду. Їх реформування пов'язане з тим, що ради були водночас і органами державної влади та самоврядування задля функціонування яких були потрібні самостійні структури.

Під час перетворення рад в органи самоврядування полярність поглядів низки політичних партій виявилася з великою гостротою. Висуваючи вимогу про необхідність збереження рад народних депутатів не тільки як органів самоврядування, але й органів державної влади на місцях партії лівого спектру боролися, починаючи з березня 1992 року, коли в Україні був сформований інститут Представників Президента, проти передачі йому функцій державної влади. Під час боротьби, яка відбувалася напередодні підписання Конституційного договору, соціалісти та комуністи знову в союзі з ліберальними демократами змогли

зберегти ради всіх рівнів, чого не було в першому тексті документу, але партії ліберально-демократичного напрямку в союзі з національними демократами та націонал-радикалами відстояли положення про закріплення статусу рад тільки як органів самоврядування на місцях за західним зразком. Останнє було закріплено в тексті нової Конституції України, внаслідок чого за 5 років існування України як незалежної держави місцеві ради народних депутатів пройшли складний шлях перетворення в органи самоврядування. Цей процес супроводжувався паралельним формуванням на місцях органів виконавчої влади на зразок західних країн.

У висновках дисертації наведені основні результати дослідження, сформульовані підсумки роботи, викладені практичні рекомендації. З матеріалів дисертації виходить, що питання організації державної влади в програмних документах і діяльності політичних партій України в 1989-1996 роках займали почесне місце. Головне, що політичні партії відіграли зростаючу роль в новій організації державної влади - основі всього державного будівництва в незалежній Україні. Вони визначили для себе та суспільства співпадаючі основи організації державної влади та власної діяльності в цій сфері та здійснили ефективну законодавчу роботу за цілим рядом напрямків, використовуючи різноманітні форми та методи.

Узагальнений в дисертації фактичний матеріал дозволяє конкретизувати та доповнити теоретичні уявлення про наше політичне життя. Крім закономірностей виникнення, розвитку та діяльності різних політичних партій існують закономірності виникнення, формування та функціонування системи політичних партій, яка складає багатопартійність. Політичні партії як система поруч з іншими суб'єктами, роблять свій специфічний внесок в державне будівництво взагалі та організацію державної ради зокрема.

Висновки, які зроблені під час дослідження дозволяють надати ряд рекомендацій:

1. Політичні партії могли б підвищити ефективність своєї діяльності в сфері організації державної влади, якщо б у своїй теоретичній роботі виходили з того, що організація державної влади повинна відповідати їх цілям як у випадку приходу до влади, так і у випадку оформлення їх як опозиції.

2. Матеріали дисертації дозволяють визначити питання, які потребують подальшої розробки на шляху: політичні партії - організація державної влади - участь в цьому незареєстрованих та не маючих представництво в парламенті; вплив партій на статус народних депутатів, регламент Верховної Ради; позапарламентські форми участі суспільства в законотворчості; роль політичних партій у різноманітних та багаточисленних підструктурах, які виступають у державному будівництві на перше місце після оформлення головних структур; форми

та методи взаємодії політичних партій та органів влади, оформленні функцій та повноважень, прав і свобод, обов'язків різних компонентів держави; роль політичних партій в підготовці кадрів у спеціальних проблемах державного будівництва. Безумовно, під час процесу дослідження знайдуться багато інших питань, проблема ще довго буде актуальною. Вивчення її тільки починається. Імпульсом виступає подальше підвищення ролі політичних партій в житті суспільства.

3. Матеріали дисертації можуть бути використовані в наступних сферах: під час роботи політичних партій над програмними документами; під час дослідження історії сучасних партій та державного будівництва в якості історіографічного джерела; з метою включення в узагальнені наукові та навчальні публікації по історії політичних партій, історії державного будівництва під час сучасної незалежності нашої країни, а також для монографії за темою даного дослідження, для читання спецкурсів студентам історичних, політологічних і юридичних факультетів.

Основні положення, що виносяться на захист:

- політичні партії України відіграли зростаючу роль в новій організації державної влади;
- вирішальне значення для діяльності політичних партій України мають програмні основи в сфері організації державної влади;
- діяльність політичних партій в цій сфері здійснювалася за шістьма головними напрямками:
 - становлення інституту Президентства в Україні відбувалося протягом трьох періодів;
 - реформування Верховної Ради України відбувалося по трьох важливіших аспектах;
 - політичні партії зробили істотний внесок у вирішення чотирьох завдань під час реформування місцевих органів державної влади та самоврядування.

Основні положення дослідження, викладені в працях автора:

1. Питання організації державної влади в діяльності Української республіканської партії // Матеріали научної конференції "Богдан Хмельницький, жизнь, деятельность, история и современность" 14-15 декабря 1995 г. - Донецк, 1995. - С. 63-64 (0,3 друк. арк.).
2. Вопросы организации государственной власти в программных документах современных политических партий Украины // Вестник МЭГИ. Серия: гуманитарные науки. - Донецк: Донбасс, 1996. - С. 89-94 (0,5 друк. арк.).
3. Становление парламента независимой Украины // Вісник МЭГІ. Серия: Гуманітарні науки № 1 (1997). Донецьк: Донбас, 1997. - С. 97-102 (0,5 друк. арк.).

4. Вклад политических партий Украины в преобразование местных советов народных депутатов в органы самоуправления // Матеріали доповідей вузівської наукової конференції професорсько-викладацького складу по результатах науково-дослідницької роботи. Історичні науки, політологія. - Донецьк: ДонДУ, 1997. - В 2 кн. - Кн. 2. - С. 186-189 (0,4 друк. арк.).

5. Вопросы политического развития в программах на выборах в Верховный Совет Украины 1994 года // Изучение истории Украины в учебных заведениях. - Тезисы докладов региональной научно-практической конференции (22-23 ноября 1994 г., г. Донецк). - Донецк, 1994 г. - С. 131-132 (0,2 друк. арк.).

6. Институт Президентства в современной Украине // Тезисы докладов вузовской научной конференции профессорско-преподавательского состава по итогам научно-исследовательской и методической работы. Исторические науки (апрель, 1995., г. Донецк). - Донецк, 1995 г., - С. 50-51 (0,2 друк. арк.).

АННОТАЦИЯ

Терзи Е.С. Вопросы организации государственной власти в программных документах и деятельности современных политических партий Украины (1989-1996 гг.).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. - История Украины, Донецкий государственный университет, Донецк, 1997.

Защищается диссертация (рукопись), основные положения которой изложены в шести научных работах.

В диссертации на основе широкого круга источников и литературы исследуется теоретическая и практическая деятельность более чем 40 зарегистрированных политических партий Украины в сфере организации государственной власти в 1989-1996 годах.

Terzi E.S. Problems of state power organization in the programming documents and activity of modern political parties of Ukraine (1989-1996).

Thesis for the candidate degree in Historic sciences on qualification 07.00.01. - History of Ukraine, Donetsk State University, 1997. Thesis under defense have been developed in 6 scientific works.

Basing on the wide range of sources and literature, the thesis analyze theoretical and practical activity of more than 40 registered political parties of Ukraine in the sphere of organization of state power in 1989-1996.

Ключові слова: політична партія, незалежність, правова держава, програмні документи.